

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента на дисертацію Чергик Наталії Юріївни на тему «Музеографічні публікації ХІХ – початку ХХ століття як джерело з історії України» й подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі історії.

Останнім часом в історичній науці все більшої ваги набувають дослідження, досягнення мети яких не можливе без використання доробку комплексу дисциплін. Особливе місце серед них займають ті, предмет яких знаходиться на межі джерелознавства, історіографії, музеєзнавства, історичної біографістики, соціальної історії історичного краєзнавства. Саме в такому ракурсі присвячена музеографічним публікаціям ХІХ – початку ХХ століть як джерелам з історії України кваліфікаційна наукова праця Чергик Н.Ю. отримує актуальності, теоретичної та практичної значущості.

Ступінь обґрунтованості наукових, положень і висновків сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висунуті в даній дисертації, базуються на глибокому всебічному аналізі музеографічних публікацій ХІХ – початку ХХ століть як джерела з історії України. Проведене дослідження дозволило узагальнити існуючі в науковій літературі тенденції та підходи з проблем розвитку джерелознавства, музеєзнавства та музеографії України. Демонструючи глибоку обізнаність з теми Чергик Н.Ю. проявила креативність при визначенні досить складного і фрагментарно вивченого об'єкта дослідження.

Досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань вимагало використання принципів об'єктивності, історизму та багатофакторності. Реалізація їх стала можливою завдяки застосуванню широкої палітри методів наукового пізнання серед яких найбільш вагомими стали аналіз, синтез, індукції, абстрагування, історико-біографічний, історико-генетичний, евристичний та текстологічний. Кожен із методів

використано доцільно, що дозволяє робити висновок про достовірність отриманих результатів.

В ході написання дисертації Чергик Н.Ю. отримала цілком *об'єктивні науково обґрунтовані результати* дослідження музеографічних публікацій XIX – початку XX століть як джерела з історії України. Серед них найбільш вагомими є наступні: шлях до читача музеографічних публікацій другої пол. XIX – поч. XX ст. представлений трьома етапами – підготовчим; редакційно-контролюючим; функціональним; досліджувані музеографічні публікації поділено на каталоги, описи, альбоми, путівники, звіти, програми, збірники; музеографи другої пол. XIX – поч. XX ст. в своїх дослідженнях дотримувались основних концептів позитивізму. Перспективним напрямком подальшої розробки теми може стати дослідження музеографічних публікацій XIX – поч. XX ст., що були надруковані на території українських земель, які входили до складу Австро-Угорщини та Румунії. Не менш значущою буде й розробка теми вітчизняних музеографічних публікацій XX – XXI ст.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Текст оформлено відповідно до встановлених вимог. Головні положення дисертації викладено професійно, логічно, послідовно та аргументовано.

У першому розділі охарактеризовано концептуальні засади, сучасний стан та методологічне підґрунтя дослідження проблеми. Розкриваючи питання термінологізації поняття «музеографія» Чергик Н.Ю. наголосила на тому, що до функціонального збідніння призвело використання його переважно в контексті історії музейної справи, музеєзнавства та музейної термінології. Але вважаючи музейні видання носієм інформації про розвиток наукового знання, про музей, авторка рецензованої дисертації абсолютно логічно довела, що музеографія виступає джерелом дослідження процесу становлення музейного джерелознавства в Україні.

Аналізуючи стан опрацювання проблеми Чергик Н.Ю. констатувала

факт відсутності комплексного дослідження про музеографію як історичне джерело. Дисертантка визначила, що шар літератури, тією чи іншою мірою присвяченої критичному аналізу здобутків науковців у вивченні музеографічних публікацій, як джерела з історії України формувався протягом XVI – XXI ст. Такий підхід дозволив їй дійти до думки про те, що концептуальне осягнення джерельної ролі музеографії пройшло п'ять етапів: 1) XVI – поч. XVIII ст., протягом якого акцент гуманістів та антикварів на автентичні джерела дав перші спроби продемонструвати музеографічний матеріал у вигляді посилань на стародавні описи скарбниць або у формі компіляцій; 2) перша пол. XVIII – поч. XIX ст. який визначився введенням інтелектуалами того часу музеографічних видань до кола видань, необхідних для вивчення переважно природничих явищ та збирання натуральних колекцій, а також інколи звертали увагу на пам'ятки штучного походження; 3) друга пол. XIX – поч. XX ст. під час якого науковці перенесли музейні каталоги та описи до кола гуманітарних дисциплін, що допомогло розвитку соціальних наук і сприяло вивченню відбитків минулого людської історії; 4) 1917-1991 рр. визначальними рисами якого стало те, що радянські вчені, не виокремлюючи музейні видання, завуальовано, подавали останні в якості довідкових посібників, вторинних джерел, наукової публіцистики; 5) від 1991 р. й дотепер характерною рисою якого є те, що українські вчені досліджують музейні видання локально, в якості джерел з історії певного музею або процесу становлення музейної справи в певному регіоні. В цьому контексті, відсутність наукового дослідження музеографічних публікацій XIX – поч. XX ст. як джерела з історії України лише підсилює актуальність рецензованої дисертації.

Використані під час написання кваліфікаційної роботи принципи та методи наукового пізнання надали авторці змогу об'єктивно, комплексно і неупереджено дослідити науковий доробок з визначеної проблематики. Володіння Чергик Н.Ю. методологією та методикою сучасного наукового пошуку дозволило послідовно і логічно викласти матеріал, впорядкувати

вітчизняний музеографічний доробок другої пол. XIX – поч. XX ст., об'єктивно представити перший етап становлення музейного джерелознавства, визначити джерельний потенціал вітчизняної музеографії та сфери функціонування музейних видань від періоду їх створення до сучасності. Застосування загальнонаукових та спеціально-історичних методів уможливило встановлення авторкою рівня інформативної достовірності та репрезентативності музеографії.

Другий розділ дисертації присвячено питанням сутності історико-культурного контексту розвитку музеографії в Україні та продукування і функціонування українських музейних видань. Під час розкриття першого Чергик Н.Ю. зазначила, що розвитку музеографії на українських теренах Російської імперії сприяв ряд позитивних та негативних факторів. Економічний підйом, адміністративні реформи, соціокультурні перетворення, розвиток науки та вищої освіти були визначені авторкою як позитивні й такі, що послужили стимулом до збільшення кількості та покращення якості музейних видань, розширення їх асортименту. Негативно, на думку дисертантки, на музеографічному процесі позначились зовнішні втручання глобального характеру, а саме воєнні дії, що призводили до евакуації, розпорошення або ліквідації музейних колекцій, припинення наукової та поліграфічної діяльності музеїв. Крім того, детальному аналізу підлягли ті чинники локального значення, передусім цензурні обмеження, які несприятливо позначились на науковій обробці та публікації предметів музейних збірок. Авторкою доведено, що ключову роль у виникненні та розвитку музеографії на українських теренах Російської імперії відіграли світоглядні орієнтири залучених до музеографічного процесу осіб, а саме їх інтелектуальна спрямованість та матеріальна спроможність на виявлення, вивчення, збереження та оприлюднення національно-культурної спадщини. В цій площині на сторінках дисертації детально охарактеризована діяльність Ф.Р. Штейнгеля, В.В. Тарновського-молодшого, К.М. Скаржинської, С.К.

Кульжинського, К.М. Мельник-Антонович, М.Ф. Біляшівського, В.М. та Б.І. Ханенків, Д.І. Яворницького, О.М. Поля, В.І. Гошкевича, та інших.

Аналізуючи процесуальну площину продукування і функціонування українських музейних видань Чергик Н.Ю. звернула увагу на те, що шлях до читача української музейної книги другої пол. XIX – поч. XX ст. представлений трьома етапами – підготовчим; редакційно-контролюючим; функціональним. Перший з них авторка розглянула виходячи з позицій об'єму та форм науково-дослідної діяльності авторів музейних творів; засобів утворення зв'язку «книга – читач»; джерельного потенціалу музеографічної ілюстрації. Виходячи з аналізу еволюції цензурного законодавства, здобувачці вдалося виокремити три періоди редакційно-контролюючого або видавничого етапу: 1863 – 1905 рр.; 1905 – 1914 рр.; 1914 – 1917 рр. Характеризуючи функціональний етап Чергик Н.Ю. звернула особливу увагу на ступінь виправданості та реалізації очікувань музеографів щодо життєвого шляху продукту їх діяльності. Виходячи з цього, вона прийшла до висновку щодо більш ніж вікової затребуваності музейних видань другої пол. XIX – поч. XX ст. з боку істориків, етнографів, географів, картографів та представників творчих професій.

Третій розділ рецензованої дисертації умовно можна поділити на дві складові – характеристику критеріальної основи класифікації та, безпосередньо, класифікацію української музеографії другої пол. XIX – поч. XX ст. Досліджувані музеографічні публікації цілком об'єктивно, виважено та логічно поділено на каталоги (комбінований каталог; профільний каталог; каталог виставки); описи (опис-каталог; опис з каталогом; опис-оповідь); альбоми (ілюстрований альбом, альбом-опис, анотований альбом); путівники (путівник стаціонарної музейної експозиції; путівник тимчасової виставки); звіти (звіт приватного музею; звіт музею громадського статусу); програми; збірники (комбінована публікація; моновидання).

У змісті четвертого розділу розкрито питання інформативного потенціалу українських музеографічних творів другої пол. XIX – поч. XX ст. Під час розкриття його авторка рецензованої дисертації виходить з того, що активізація музеографічного процесу в досліджуваний період проходила паралельно процесу поступового осягнення інформативної ролі музейних видань. Досліджуючи відображення концептів позитивізму у вітчизняних музеографічних роботах Чергик Н.Ю. наголосила на наявності з боку їх авторів уваги до ірраціональних причин динаміки суспільства (потреби національного духу) та раціональних причинно-наслідкових зв'язків (геополітична ситуація, економічні відносини). Здобувачка цілком логічно обґрунтувала тезу про дотримання у вітчизняних музеографічних роботах другої пол. XIX – поч. XX ст. основних концептів позитивізму, а саме прагнення встановлювати історичні факти на підставі джерел, націленість на виявлення кількох факторів історичного розвитку, показ соціокультурної динаміки населення України. Аналізуючи методику роботи з музейними пам'ятками та колекціями дисертантка довела, що музеографічні описи досліджуваної доби позначені притаманним позитивістській концепції фактографізмом. У якості аргументу вона запропонувала звернути увагу на те, що атрибуція пам'яток проведена із застосуванням методів порівняння, індукції, параметризації, а також із залученням прийомів дослідження природничих наук.

Важливе місце у тексті рецензованої роботи зайняла тема запорозьких старожитностей в українській музеографії. В цьому контексті, Чергик Н.Ю. розкрила питання введення речових та образотворчих джерел запорозької тематики до наукового обігу шляхом їх публікації в музейних виданнях, а також репрезентативності й достовірності виявлених текстів. Авторка довела, що музеографічні описи речових, образотворчих, документальних джерел відображають формальні особливості матеріальної та духовної культури населення Вольностей Запорозьких козацької доби.

Практичне значення одержаних результатів рецензованої роботи полягає *що її результати можуть бути використані для написання узагальнюючих праць з джерелознавства України, підручників з музеєзнавства, навчальних посібників з історії української історіографії, а також відповідних лекційних курсів, що викладаються на історичних факультетах вищих навчальних закладів. Крім того, результати дослідження Чергик Н.Ю. можуть служити відправною основою джерелознавчого аналізу музеографічних публікацій наступних історичних періодів.*

Кваліфікаційна наукова праця написана відповідним для робіт такого типу науковим стилем; виклад наукових положень та висновків зроблено логічно, грамотно. Основні ідеї та результати здійсненого дисертанткою дослідження отримали достатнє висвітлення в наукових статтях і доповідях на наукових конференціях, а саме 8 статей у фахових виданнях України та 18 публікацій апробаційного характеру.

Дисертація «Музеографічні публікації XIX – початку XX століття як джерело з історії України» є завершеною науковою працею.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Н.Ю. Чергик в цілому, варто звернути увагу на деякі зауваження:

1) на стор.27 зазначено, що методологічною основою дисертації став міждисциплінарний підхід у вивченні музеографії як історичного джерела, але не вказано який з міждисциплінарних підходів став методологічною основою дослідження; у підрозділі 1.3. інформація про те, який це підхід і як він став у нагоді також відсутня;

2) в дисертації авторка використала низку понять, а саме: «музеографія», «музеологія», «музеєзнавство», «музейне джерелознавство», «музейне видання», «музеографічна робота», «музеографічний труд», «музеографічний продукт». «музеографічний твір», «музеографічний текст», «музеографічний опис», «музеографічна розповідь / оповідання», «музеографічний фонд», «музейні джерелознавчі студії», «музеографи». Для встановлення та визначення їх співвідношення варто було б використати методи кіл Ейлера та операціоналізації понять;

3) розподіл матеріалу по підрозділах дисертації є не завжди пропорційним. Обсяг підрозділів коливається від 10 (1.3) до 37 (2.2) сторінок. У розділі III (стор. 128-153) підрозділи взагалі відсутні, хоча текст його міг би бути поділений на, наприклад: 3.1. критеріальна основа класифікації музеографічних публікацій (стор. 128-133), 3.2. різновиди музеографічних публікацій (стор. 133-153);

4) у додатках доцільно було б надати таблицю із загальним переліком музеїв (перший стовпчик) та кількістю надрукованих ними музеографічних публікацій (стовпчик другий). Це дало б можливість побачити рівень залучення музеїв до тренду друку музеографічних публікацій, виявити «неактивні» заклади, простежити регіональну специфіку;

5) потребує додаткового пояснення логіка включення до переліку дослідницьких завдань завдання під №3, адже виявлення музейних видань в бібліотеках, архівах, музейних установах України є евристичним етапом, який передують етапу написання тексту дисертації.

Втім, перелічені зауваження, недоліки й побажання не створюють принципового впливу на загальні наукові висновки, зроблені дисертанткою.

В цілому, узагальнюючи результати ознайомлення з дисертацією Н.Ю. Чергик «Музеографічні публікації XIX – початку XX століття як джерело з історії України», можна засвідчити, що дисертація є самостійною науковою працею, виконаною особисто здобувачкою у вигляді спеціально підготовленого рукопису, містить оригінальні науково обґрунтовані результати і наукові положення, містить положення, що дійсно представляють цінність для вітчизняної історичної науки. Відповідає вимогам до дисертацій, що подаються на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань – 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – історія та археологія. Авторка дослідження, Чергик Наталія Юріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі історії.

Рецензент:

д.і.н., професор кафедри соціальної філософії

та управління ЗНУ

О.М. Приймак

*Завідуючий кафедрою
професор О.М. Приймак*

*Завідуючий кафедрою
професор О.М. Приймак*